

TECRİD VE TEFRİD ARASINDA: FETTAH EFENDİ’NİN ŞİİRİNDE RÛHÂNÎ YÖNELİŞ

Bilal Kemikli

Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, bkemikli@uludag.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0754-9800

DOI: <http://doi.org/10.51331/EB10BK>

GİRİŞ

Şairin sermayesi ilmi, tecrübesi ve düşüncesidir¹. Bu sermayeyi görünür kılan ise, dildir. Elbette dili farklı veçheleriyle izah etmek mümkündür. Ancak burada dilden kastedilen, şiir dilidir. Kuşkusuz dilin taşıdığı manayı yüklenen bir vasıta vardır ve bu da sözdür. Söz, kelimeler, noktalama işaretleri, duraklar, okunurken yahut söylenirken icra edilen musiki, vezin, kafiye, redif, söz tekrarları gibi enstrümanlar bulunmaktadır. Şair, eriştiği manayı söze tebdil ederken adeta bir orkestra şefi gibi, bütün bu enstrümanlardan yararlanarak sözünü söyler. Şiir dili, şairin idraki oranında muhayyilesi ve tasavvuruyla tekevvün eden bir

1 Klasik dönem şairler, divanlarının dibacelerinde şiir ilim ilişkisine atıfta bulunurlar. Bu hususta en dikkat çeken şair, Fuzûlî’dir. Onun şiire yüklediği anlama dair bkz. M. Nur Doğan, *Fuzûlî’nin Poetikası*, İstanbul 1997. Ayrıca bkz. Bilal Kemikli, *Dost İlinden Gelen Ses*, İstanbul, 2021, 15-17.

dildir². Bu itibarla şiir dili, sıradan insanın kullandığı kelimeleri alarak ona yeni bir ahenk ve anlam kazandıran bir dildir. Dolaşısıyla her şairin kendine mahsus bir sesi, nefesi ve kelime kadrosu vardır. Bu ses, nefes ve kelimeler şairin üslubunu oluşturur. Üslup, herhangi bir şiir okunduğunda, o şiirin kime ait olduğunu işaret eden *mihenktir*. Mihenk, bazen musiki, bazen sıkça tekrar edilen kavram, bazen de şiirini ihsas ettiği anlam dünyasını telmih eder.

Buradan yola çıkarak Fettah Efendi'nin şiirlerini okuduğumuzda, onun şiirindeki mihenk, *feryâd*ıdır. Diğer bir ifadeyle Fettah Efendi, şiirleriyle salt bir sanat yapmanın ötesinde, tıpkı Mehmet Âkif gibi memleketin ve milletin hâli ve gidişatıyla dertlenen bir *mustarip şair* olarak feryat eder³. Onu büyük ve değerli kılan da bu ıstırabıdır. Sözelimi *Vardar*'da yer alan "Ölüm ve Makber" isimli şiiri, bahse konu feryâdın ve ıstırabın en güzel örneklerinden birdir. Burada bir kıtada şunu söyler:

Her dikenî dökülmüş bir gülünün yâdıdır

Bu sessizlik ölümün bize son feryâdıdır

Sessiz fakat va'z eden bir giryedir taşları

*Sabâh jalelerinden parlar inci yaşları*⁴

Bahse konu şiir, sufilerin *râbıta-ı mevt* olarak isimlendirdikleri ölüm tefekkürüne ait fevkalade derin anlamlar taşıyan bir şiirdir.

2 Şiir dili kavramı etrafında geniş bir okuma için bkz. Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, 2006.

3 Bu meyanda daha evvel "Âkif'in derdi neydi?" sorusu etrafında bir araştırma yapmış ve ulaştığım kanaatleri ilgililerin dikkatine sunmaya çalışmıştım (Bkz. *Şiir Demleyen Coğrafya*, İstanbul, 2024, 137-143.). Bu soru etrafında Fettah Efendi'nin şiirlerini okuduğumuzda, onun benzeri dertlerden ötürü *mustarip* olduğunu tevsik eden pek çok mısraa rastladığımızı not etmeliyiz.

4 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe & Sevba Abdula (Üs-küp: IDEFE Yayınları, 2022), 94.

Dünya hayatıyla, şehrin bir kenarında dizi dizi mezar taşlarıyla öte dünyaya açılan bir kapı olan mezarlığı mukayese ederek zengin tasvirler yapar. Şiirinin fikri anlamda ana eksenini oluşturan Kur'an-ı Kerîm ve Hadis-i Şeriflerden mülhem, “dünyada bir muhacir” ve daima “yolcu” olduğunun ayırımında olarak, “ufkunda güneş doğmayan bir yer” olarak tavsif ettiği ahiret yurduna açılan bu kapının eşiğinde şöyle seslenir:

Unutmayın dostlar bu yeri terk edeceğiz

Bu çimenli, çiçekli dünyadan gideceğiz

Muhaciriz biz burda bu fâniler bölgesi

Bir yolcuya dinlenmek için ağaç gölgesi⁵

Onu mustarip şair kılan mesele, sadece dünya hayatının geçiciliği değildir. Elbette ölüm gerçeği, asıl vatan olan öteki dünyaya hazırlık endişesi feryâda vesile olan önemli bir ıstırap kaynaklarından biridir. Bu endişe, “gaflete” düşmemek için önemlidir. Ancak bağışlayıcı ve esirgeyici (gafûru’r-rahîm) bir Tanrı’ya iman eden mü’min, korku ve umut (havf ve recâ) arasında yaşamayı temel ilke edinmesi bakımından, mezarda kendisine “rahmet meleklerinin enîs” (*Vardar*, 95) olacağının ayırımındadır. Bu bakımdan onun asıl ıstırap sebebini başka yerlerde aramak iktiza eder. Bu nedir? Fettah Efendi’nin şiirlerini bir bütün olarak okuduğumuzda onun derdinin, eskilerin ifadesiyle, “dîn u devlet, mülk ü millet” olduğunu görürüz. Yukarıda da işaret edildiği gibi onu Akif ile ruh akrabası kılan tam olarak budur. O sebeptendir ki millet olarak düşülen kuyudan çıkmak için çareler aramış, uğraşmış ve hiçbir zaman ye’s’e kapılmadan, umutla yarınların düşünü kurmuştur. Onun bu sağlam iradesi, mütekebbir ve mütegalibe muhitler tarafından *tecrîd*⁶ edilmesine, gayrı

5 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, 92.

6 Tecrid kavramıyla alakalı bir ön okuma için bkz: Semih Ceyhan, “Tecrîd”, *DİA*, XL, İstanbul, 2011, 248-249.

hukukî bir kısım düzenlemelerle *mahkûm* ve *mağdur* edilmesine sebep olmuştur. Ancak o, bütün bu olmuşuz şartlara rağmen her şeyi bilen ve gören mutlak yaratıcıya (sânî-i mutlak) iltica ederek, daima *tefrîd* hâlinde meseleleri anlamaya ve bir çıkış kapısı bulmaya gayret etmiştir. Dolayısıyla Fettah Efendi'nin şiiri, bir yönüyle *tecrîd*in, öteki yönüyle de *tefrîd*⁷'in şiiridir.

Tecrid, çok geniş anlamlar ihtiva eden bir kelimedir. Biz burada, bilhassa “yalnız bırakma, soyutlama ve ayrı tutma” anlamlarında bu kelimeyi kullanıyoruz. Bu iki anlamdan başka, “çıplak bırakma, soyma; başka birisi veya şeyle ilgisini kesme, mahkûmun tek başına tutulduğu yer, hücre” gibi anlamları da vardır. Keza “yalıtma, bir cismin veya olayın hususiyetlerini zihinden ayırma” gibi manaları da içermektedir. Kelimenin kavramsal düzeyde kazandığı mana da çok geniştir. Sözelimi şiir dilinde (belagat ilmi), bir söz ve mana sanatı olarak *tecrîd*; şairin kendini yazdığı metinden soyutlaması olarak tanımlanır⁸. Sanki o olayı kendisi yaşamamış ve o şiiri kendisi yazmamıştır. Mesela büyük âşıklardan olan Karacaoğlan, o sade ve samimi Türkçesiyle şöyle seslenir:

Gönül gurbet ele varma

Ya gelinir ya gelinmez

Her güzele meyil verme

Ya sevilir ya sevilmez

7 Tecrid ve tefrîd ilişkisi, her iki kavramında birbirini tamamlayan yönüne dair kısa bir okuma bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, İstanbul, 474, 1991.

8 Söz ve mana sanatı olarak tecride dair daha geniş bilgi almak isteyenler belagat kitaplarına bakacaklardır. Ancak Türk şiirindeki uygulamalara dair Muhittin Eliaçık'ın “Tecrit Sanatına Dair Bir İnceleme” (*SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/30, Kasım 2018, 1-5.) isimli makalesine bakabilirler.

Burada önce soyut bir kavram olan *gönlü*, *teşhis* sanatıyla “gurbet ele giden bir yolcu”ya tebdil ederek somut hâle getirir; sonra da o yolcuya nasihat kabilinden, “gelinip gelinmeyeceği belli olmayan bir yola çıkıp gurbet ele gitme” der. Sanki gönül bir başkasıdır; içindeki “ben”i yani gönlü ötekileştirir. Sözünü o “öteki”ne söyler. Bu anlamda Fettah Efendi’nin şiirinde “öteki ben”e pek rastlanılmaz; o sözünü daima “öz ben”ine ve topluma söyler. Dolayısıyla şiir dilinin tezahürlerinden biri olan *tecrîd sanatına Ey Gönül* (Yine Vatan İçin, 29)⁹ şiirinden başka pek müracaat etme gereği duymamıştır. Ancak bazen *gönül* kavramını kullanarak, o “öz beni”nin hâlini tasvir eder. Mesela *Yağmurlu Bir Gün* şiirinde, bir yerde şöyle sesleniyor:

Yağmur yağıyor bağda yetim kaldı çiçekler

*Gönlüm bu mükedder havadan neş’e mi bekler*¹⁰

Burada gönlü teşhis eder, ona bir şahsiyet verir; fakat bu gönül, şairin “öz beni”dir, sözü başkasına değil, kendine söyler. Aynı şiirin ilk beytinde (matla’) de benzeri durum vardır.

Gönlüm gibi baktım ki havalarda kapandı

*Ruhum yine hüsrânını feryâd ile andı*¹¹

Şair, gönlüne nasıl bakmışsa, hangi duygu ve düşüncelerle iç âlemine nazar ettiyse, etrafına da öyle bakmış. İnsanın kendi gönlüne bakması *iç nazar*, dışarıdaki âlemi teması *dış nazardır*. Bu tıpkı içe doğru yolculuk ve dışa doğru yolculuk şeklinde de anlaşılabilir. İçe doğru yolculuk, sufilerin lisanıyla *sefer-der-vatan*¹²; insanın kendi vatanında, gönül şehrinde seyahat etme-

9 Abdülfettah Rauf, *Yine Vatan İçin*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe & Sevba Abdula (Üsküp: IDEFE Yayınları, 2021).

10 Abdülfettah Rauf, Vardar, 99.

11 Abdülfettah Rauf, Vardar, 99.

12 Sefer-der-vatan, Nakşî geleneğin temel ilkelerinden biridir. Dervişin beşeri

si. Bu bir çeşit düşünme biçimidir. Dolayısıyla tefekkür sebebi-
dir. Dışa doğru yolculuk, *temaşa*, *murakabe*, *müşahede*, *rıhle* ve
seyahat gibi anlamları ihtiva eder. Bu ise bir çeşit bilgi edinme
sürecine delalet eden bir yolculuktur. Bu yolculuğa çıkan, göz-
lem yapma, tanıma, tanışma ve görüşmenin yanında tecrübeye
de vesile olur. Nitekim şiiri başından sonuna kadar okuduğu-
muzda derin bir *murakabe* ve *muhassebe* sahnesine tanık oluruz.

Bahtım gibi her yer kararıp kalmadı bir nûr

Gözyaşlarıma yoldaş olup yağmada yağmur

Yâ Rab ne belâ geçti bu derdli başımızdan

Her damlası bir katre midir gözyaşımızdan

Bu şiiri okurken, Yıldırım Beyazıt'ın ve Paşa Yiğit Beyin armağanı
olan Üsküp'te, kapatılan Meddah Medresesi'ne nazar ederek
sokağa düşen katrelerle hâlleşen bir *mustarip şair* hayal ediyö-
rum. Bu tam bir pastoral şiir; resmi, bu metni okuyan ressam-
lara bırakıyorum. İlim ve irfan yuvasını kaybetmiş şair, Üsküp
çarşısından geçip teselli için camiye varacaktır... Birden tam da
o kapısına zincir vurulan medreseden geçerken yağmur yağma-
ya başlar. Bu resmi tamamlayan beyit şudur:

Gözyaşlarımız çıkmadadır semt-i semâya

*Yağmur olarak belki yağar şimdi serâyâ*¹³

Her halde yağın yağmur değil, mükedder ve mahzun şairin göz-
yaşlarıdır. Bu o çıkılan iç yolculuğun ne kadar derin bir muraka-
be içerdiğini tevsik eder.

Her ne ise, şunu ifade ediyoruz: Fettah Efendi, şiirinde manayı
örtmez, açıkça ve doğrudan doğruya söylemeye gayret eder. Bu
yönüyle de Akif'e benzer; murat şiir değil, derdi dile getirmektir.

sıfatlardan sıyrılıp kendini melekî ve ilahî sıfatlara ulaştıracak manevî yolcu-
luğa çıkması anlamına gelir. Bu içeride cereyan eden bir yolculuktur.

13 Abdülfettah Rauf, *Vardar*, 101.

O derdini dile getirir. Nitekim bu anlamda tecrid, şiir dilinin ötesinde başka bir anlam düzeyiyle karşımıza çıkar. Bu düzey, ruhanî yönelişin, iç bakışın ve içe doğru yolculuğun tecelli ettiği bir aydınlanma düzeyidir. Burada tecrid, tasavvufi gelenekte kazandığı anlamla karşımıza çıkar. Tasavvufta tecrid, en genel anlamıyla, kalbin masivadan yani Hakk'ın dışındaki her şeyden arındırılması anlamına gelir. Burada tecrid, kalbin tecrididir. Bu anlamda tecrid, kalbin zamanlı varlıklara olan ilgi ve muhabbetten, gelip geçici duygulardan ve mecazi güzelliklere olan arzudan uzaklaşarak, bâki olana meyletmesini temin eden bir yolculuğu ifade eder. Bu yolculuk sâliki yeni bir kavramın ifade ettiği anlam düzeyine çıkaracaktır. Bu düzeyi ifade eden kavram, *tefrid*dir. Tefrid, “yalnız kalmak, tek olmak” anlamına gelir.

Tefrid, ferd olmak yahut diğer bir ifadeyle biricik olmaktır. Bu o uzun ve meşakkatli iç yolculuğun ilerleyen menzillerinde kazanılan bir hâldir. Kişi yolun başında kişilik kazanarak (teşahhus) ferd (birey) olma bilincine eremez; o, çıktığı yolda karşılaştığı meşakkatler, kazanılan tecrübeler ve alınan dersler neticesinde bir kişilik kazanır. Bu durum, sadece tasavvuf, şiir ve sanat için değil, bütün ilimler ve hüneler için geçerli bir ilkedir. Çıraklık, kalfalık ve ustalık süreçleri, beraberinde *tecrîd* ve *tefrîd*i de getirecektir. Şöyle söyleyelim, *tecrîd*, Allah'ın sevgisi, rahmeti ve merhametinden başka hiçbir şeyi talep etmemek ve hiçbir şeye mâlik olmamak, *tefrîd* ise Allah'tan başka hiçbir şeyin hükmü altında olmamaktır. Bu tam bir fikri özgürlük sunar insana; o, bütün korkuları yenmiş, kaygıdan, endişeden uzaklaşmış, her hâliyle Hakk'a teslim olmuştur. Mutlak özgürlük, bu teslimiyette saklıdır. Bu meyanda Fettah Efendi'nin bir sufi tecrübeye sahip olduğuna dair her hangi bir bilgiye sahip değiliz. Dolayısıyla onun, içine düştüğü iç yolculuğu bir disiplin içerisinde (seyr ü sülûk) gerçekleştirdiği hususu tarafımızca malum değildir. Fakat bir inanmış mümin ve muvahhid olarak geçirdiği hayata dair bilgilerimiz var. Buna göre o, farklı tarihler verilse de genel

kabulle, 05 Şubat 1912'de Üsküp'te doğmuştur¹⁴. Şairin “*arzıyla semasıyla sevimli güzel Üsküb*” (Yine Vatan İçin, 20) diye tanımladığı Üsküp, tarihî açıdan bakıldığında kelimenin tam anlamıyla, ilim ve irfan şehridir. Burada pek çok şair, muharrir, mütefekkir ve devlet adamı yetişmiştir. Fakat Fettah Efendi'nin doğduğu dönemler, şehrin üzerinde kara bulutların döndüğü dönemlerdir. Nitekim bir sene sonra imzalanacak olan Londra Anlaşması'yla Üsküp, Sırp yönetimine geçecektir. Böylece şehrin tarihi yeni bir sürece evirilecektir.

Şair, yaşadığı şehrin, tarihin ve içinden geldiği toplumun aynasıdır. Orada şahit oldukları, doğrudan doğruya duygularını besler. Bu bakımdan Fettah Efendi'nin şair biyografisini, şehrin tarihiyle birlikte inşa etmek gerekir diye düşünüyorum. Ancak bu düşünce, hem bu satırların yazarının müktesebatını aşan bir durumdur, hem de bu yazının sınırlarını aşan bir mahiyete sahiptir. Fakat yine de kronolojik olarak süreci takip edersek, onun hayatı Ataullah Kurtiş'in 1923'te *Meddah Medresesi*'ne müderris olarak atanmasıyla birlikte değişecektir¹⁵. Zira Fettah Efendi, bu medresenin ilk nesil talebelerindendir. Muhtemeldir ki Ataullah Kurtiş, ona ve diğer talebelerine sadece medrese müfredatıyla

14 Şairin hayatına ilişkin belki de en derli toplu çalışmalardan biri Sevba Abdula'nın “Vatanını Kaybeden Bir Âlim ve Şair: Abdulfettah Rauf” başlıklı yazısıdır. Ancak müstakil olarak, döneminin tarihi de dikkate alınarak biyografisine dair daha başka çalışmaların yapılması iktiza ediyor. Bilemiyorum, belki günlükleri yahut dostlarının hatıraları da olabilir. Bunların tespit edilmesinde çok yarar vardır. Bununla birlikte Sevba Abdula'nın ve arkadaşlarının öncülüğünde daha evvel İstanbul'da yapılan sempozyumda sunulan tebliğlerden hareketle hazırlanan *Adülfettah Rauf: Şiiri, Düşünce Dünyası ve Hayatı* (Ed. Sevba Abdula, Üsküp, 2023) isimli kitap konuyla alakalı akademik duyarlılıkla hazırlanan önemli bir kaynak olma hüviyetine sahiptir.

15 Ataullah Efendi ve Meddah Medresesi'ne dair bkz. Muhammed Ali, Ataullah Kurtiş Efendi Yönetimindeki Meddah Medresesi”, *Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2 / 1, 2011, 85 – 106.

bir ders vermemiştir. İstanbul'da Fatih Medresesinde tahsil ederken Dersaadet'te cereyan eden fikri atmosferden, hususen daha sonra İslamcılar olarak da tanımlanacak olan *Sebilü'r-reşâd* muhitinden ve özellikle de Mehmet Âkif'ten söz etmiştir. Bu çıkarımları ihtimal dâhilinde zikretmemiz, doğrudan doğruya konuyla alakalı vesikalardan mahrum olmamız sebebiyledir. Umuyorum ki, daha sonraki araştırmacılar, bu konuları açıklığa kavuşturan vesikalara da ulaşılacaktır. Lakin şurası açıktır, Fettah Efendi'nin sanat ve düşünce vadisinde etkilendiği muhit, *Sebilü'r-reşâd* muhitidir. Bu muhitten aldığı ilhamla, daha medrese talebesiyken şiirler yazar. Bu şiirleri *Sada-i Millet Gazetesi*'nde neşredilir.

Fettah Efendi'nin bütün şiirleri yayımlandı mı? Bilemiyoruz. Ancak elimizdeki şiirlerinden hareketle, onun fikri gelişiminin izlerini görmek mümkündür. Nitekim 1939'da müderris yardımcısı (muîd) olarak mezun olduğu medresede göreve başlayan Fettah Efendi, İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde mahrumiyetler içinde bir hayat kurmaya gayret eder. Ancak bu çok uzun sürmez; 1947'de Meddah Medresesi kapanır ve aynı yıl şair tutuklanır. Çileli hayat veçhe değiştirir; mahkûmiyet hayatı, *zorunlu tecrid* olarak nitelendirdiğimiz sürecin başlamasına sebep olur. Tecrid, ruhi yöneliş içerisinde yolculuğa çıkan kişinin tercih ettiği bir hâl iken mahkûmiyet ve sürgün bunu zorunlu hâle tebdil ediyor. Böylece ailesinden, içinden geldiği toplumdan (cemaat) ve şehirden uzaklaşmasına sebebiyet veriyor. *Zulmetten Nûra* kitabında yer alan, ancak tarihi belli olmadığı için sezgiye dayalı olarak kronolojik olarak hadiselerle ilişkilendirmemize sebep olan bazı şiirler tam da süreci anlatır. Sözgelimi *Karlı Bir Günün Vatan Seslenişleri* şiiri, Üsküp'ün dağlarıyla, adını zikretmese de Şar Dağlarıyla bir hasbihâl metnidir. Orada vatana şöyle seslenir:

Öksüz vatan nedir bu ölü manzaran bugün

Sessiz bir ak mezara mı döndü karan bugün

Karlar içinde gömdü sıcak kalbini bu kış

Bir ak patiska üstüne bak serdi bî-nakış¹⁶

Vatan, artık öksüzdür. O sebeple de vatan evlatlarını ilimle irfanla buluşturan Medrese kapatılmış; böylece şehrin asırlardır “ilim ve irfan şehri” olma vasfı yokluğa mahkûm edilmiştir. İlim sürgüne gönderilmiştir... Esasen zorunlu tecrid burada başlıyor. Aynı kitapta yer alan *Ey Medrese Sana* isimli şiir, ilmin yurdundan ve yuvasından sürgüne gönderilmesinin o acı tablosunu çizer. Tuvale vurulan fırça darbeleri, bir şehrin ve medeniyetin harap oluşunu resmeder.

Bir zâlimin cezasına kurbân mısın bugün

Hasret-keş-i terâne-i Kur'an mısın bugün

Dervâze-i kemâle kilit astılar diriğ

Âyât-ı bâhirâta ayak bastılar diriğ¹⁷

Burada bir feryâd var: Kemâl kapısına kilit astılar! Zorunlu kültür değişimleri, toplumları aklen ve fikren öksüz ve köksüz bırakan bir uygulamadır. Bu acı hadiseyi yumuşatmak için icad edilen *devrim* kavramı, insanın en temel hakkı olan eğitim ve kültürel özgürlük hakkını gasp etmek için kullanışlı bir örtü olarak tarihe geçmiştir. Şehir, mihverini kaybetmiştir. Bu duygularla hâlleşmek, içini döküp rahatlamak umuduyla, şehri yukarıdan temaşa eden Kâdî Baba'nın huzuruna çıkmıştır. Kâdî Baba, şairin olduğu kadar şehrin de sığınağıdır; orada huzur aramayı murad etmiş olmalı... Bu yolculuğu,

Bugün de pür-hicrân ey Kâdî Baba

Huzûr-ı nuruna geldim merhabâ¹⁸

16 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe & Sevba Abdula (Üsküp: IDEFE Yayınları, 2022), 70.

17 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, 71.

18 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, 73.

Beytiyle başlayan *Kâdı Baba Türbesi Önünde* isimli şiirinde tasvir eder¹⁹. Kâdı Baba Türbesi'nin bulunduğu tepe, Müslüman Üsküp'ün Eyüp Sultan'ıdır. Orada, bu ulu zatın gölgesinde nice güzel insanla birlikte şairin ebeveyni ve ataları da sırlanmıştır. 1957'de yazılan bu şiirden, mezarlıkların yetim kaldığını, ancak türbenin geride kaldığını öğreniyoruz²⁰. Daha sonraki dönemlerde bu türbe de yıkılmış, o tarihi kadim Üsküp fakirleşmiştir. Bu öksüz halden kurtulmak için bazı aydınlar bir araya gelerek kültürel bir mücadeleye girer. Bu mücadelenin adı, daha sonra *Yücelciler* olarak kaydedilecektir. Fettah Efendiyle birlikte Yücelciler de tev-kif edilir. Bu grup içinde Fettah Efendi'nin amcasının oğlu Aziz Şuayb da vardır. Buradan anlıyoruz ki, Fettah Efendi aile olarak,

19 Kadı Baba'yı bendeniz meşhur tezkirecimiz ve mütercimimiz Âşık Çelebi olarak biliyordum. Zira Âşık Çelebi Üsküp'te uzun bir dönem kadılık yapmış, burada vefat etmiştir. Yıllar önce, Ağustos 2012'de daha 1963 depreminde yıkılan bu türbeyi yeniden inşa için Üsküp'e geldiğimizde, bendeniz temel atma töreninde bir konuşma da yapmıştım (<https://www.bursa.bel.tr/?sayfa=haber&id=11076>, 06.04.2025.). Bilahare buradaki izlenimimden yola çıkarak "Gazi Baba'nın Huzurunda" başlıklı bir yazı da kaleme almıştım. Bahse konu yazıda şunları söylemiştim:

"Bir büyük ruhun huzurundayız... Büyük ruh derken, Gazi Baba tabirinden hareketle, bir asker ve bir ermişin huzurunda olduğumuz sanılmasın. Gazi, gaza kelimeleri, bizim kültürümüzde Alp Eren kavramını hatırlatmakta, "gazi-eren" tipini ihsas etmektedir. Burada büyük bir ruhun huzurundayız; lakin bu, ifade edilen tipin dışında, ilim ve irfan yolunda ilerleyen bir büyük devlet adamıdır. Gazi Baba, esasen Kadı Baba'dır ve zaman içinde "kadı" kelimesi "gaziye" dönüşmüştür... Bir kadının, eski zamanların Üsküp Kadısı'nın huzurundayız." <https://www.semazen.net/gazi-babanin-huzurunda-bilal-kemikli/6.04.2025>).

Fakat geçtiğimiz senelerde yapılan bir çalışmada Gazi Baba'nın Âşık Paşa olamayacağı dile getirilmektedir. Bkz. İsmail Güleç-Mümin Ali, *Kuzey Makedonya Tekke ve Türbeleri*, Üsküp, 2024, 38-40.

20 Malum olduğu üzere, 1955'te buradaki Müslüman mezarlığı ortadan kaldırılmıştır. Bununla birlikte Hacı Galip Bey, Kadı Baba yahut halkın ifadesiyle Gazi Baba türbesini yeniden inşa etmiştir. Ancak bu da 1963'teki depremde yıkılmıştır. Güleç-Ali, *age*, 37.

Üsküp'ün kültür ve siyasi hayatında etkili olan bir muhite sahiptir. O bakımdan da milli kimliklerini koruma gayretleri, devrin muktedirleri tarafından izlenmiş ve tecziye edilmişlerdir. Zira Fettah Efendinin mahkûmiyeti, 1949'da Bosna Hersek'in Dobay kasabasına taş kırma cezasına çevrilmiş; böylece memleketiyle olan rabitası tamamen kesilmiştir. Nihayet 1953'te mahkûmiyeti ve sürgün hayatı bitse de siyasi ve dini etkileri açısından yasaklar devam etmiştir. Esasen 1963'te vefatına değin, bir dönem Arşivde memuriyet göreviyle bulunsa da tecrid hâli devam etmiştir.

Onun bu tecrid hâlini, keza 1955'te başlayan kitlesel göçlere de şahit olduğu dönemlere ilişkin duygu ve düşüncelerini kaydettiği şiirleri büyük bir yekûn oluşturur. Ancak uzun süren mahkûmiyet ve mahrumiyet dönemlerinde, tefrid sürecine ulaştığına tanıklık eden şiirlerini de görüyoruz. Bu tefrid hâli yaşadıklarını kabullenme yahut davasından vaz geçme metinleri değildir. Aksine onun, aksiyoner ve mücadeleci yönü her zaman bâki kalmıştır. Ancak İslam âleminin içinde bulunduğu durumun da farkında olarak hâlihazırdaki durumun bütün veçheleriyle Hakk'ın bilgisi dâhilinde olduğunun ayırımına vararak bir çıkış kapısı bulmaya çalışmıştır. Bu durumu 1957'de kaleme aldığı Ulu Dergâhım Var isimli şiirinde şöyle dile getirmektedir:

*Ne dikilmiş ağacım var ne de bir câhım var
Ne de bir lütfunu me'mûl edecek şâhım var
Yine kalbimle fakat mâlik-i dünyayım ben
Ne şikâyet ederim ben ne de bir âhım var
Rızkımı Rezzâk'ımın hilkatimi Hâlık'ımın
Bilip imdâd edecek Hazret-i Allah'ım var
Mâlik-i mülk ü melek Fâtıra-i arz u felek
Dönecek yalvaracak bir ulu dergâhım var²¹*

21 Abdülfettah Rauf, *Zulmetten Nûra*, 72.

Tefrid, “ulu dergâha” dönmektir. Yaşadığı tecrid dönemleri, müşâhede ettiği meşakkatler ve millet olarak çekilen çileler mustarip şairi tefrid düzeyine çıkarmış, zaman zaman umutsuzluğa kapılıp “*ye’sin karanlığında boğuldu hep âmâlim*” (Yine Vatan İçin, 23) dese de, ekseriyetle hadiseleri eriştiği düzeyden oradan nazar ederek okumaya ve şiir diliyle not etmeye devam etmiştir. Onun şiirlerinde bu ruhânî yönelişin izlerine çokça rastlanır. Bu meyanda 1959’da kaleme aldığı *Bir Tecelli* (Yine Vatan İçin, 46) şiirinde, “*Hudâ mülhim Hudâ mün’îm gönül ihsanlara ma’kes*” diyerek açılan o yolda ömrünün sonuna kadar yürüme gayretinde olduğuna tanık oluyoruz.

SONUÇ

Üsküp’ün Âkif’i olarak nitelendirilen Abdulfettah Rauf Efendi, şiirlerinden ve hayatına dair okumalarımızdan yola çıkarak söylemek icabederse, âlim, müderris, mütefekkir, umut ve hareket şairi olarak kabul görmüştür. Onun yetiştirdiği öğrencileri, zorunlu tecritlerle bedelini ödediği fikirlerinden oluşan sözü ve sohbetiyle inşa ettiği muhitten beslenen yoldaşlarıyla Üsküp’te derin tesir oluşturmuştur. Bu tesir halkasının hâlâ devam ettiğini, Üsküp çarşısında müşâhede etmekteyiz. Bilhassa okumuş, sözün ve sohbetin değerini bilen münevverlerin hafızalarında Fettah Efendi’ye dair malumatların olduğu aşikârdır. O, teşahhus etmiş öncü bir şahsiyet olarak gerek şiirleri ve gerekse hatıralarıyla toplum içinde var olmaya devam etmektedir. Bu devamlılıkta, kimseye minnet etmeden, *Allah Yeter* (Vardar, 47-8) şiirinde ifade ettiği gibi yaratana sığınarak temiz bir ömür yaşamıştır. Sözüümüzü onun tefrid bilinciyle kaleme aldığı bu şiirinin son kıtasıyla noktalamak istiyoruz:

Yâr istersen Allah yeter

Yer istersen dergâh yeter

Dünyada servet ararsan

Bir sîne-i âgâh yeter

Evet, uyuyan kitleleri uyandırmak için “Bir sîne-i âgâh yeter” ...
Rahmet olsun!

KAYNAKÇA

- Abdula, Sevba. “Vatanını Kaybeden Bir Âlim ve Şair: Abdulfettah Rauf.” *Abdulfettah Rauf: Şiiri, Düşünce Dünyası ve Hayatı*. Ed. Sevba Abdula. Üsküp: IDEFE Yayınları, 2023.
- Aksan, Doğan. *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: TDK Yayınları, 2006.
- Ali, Muhammed. “Ataullah Kurtiş Efendi Yönetimindeki Meddah Medresesi.” *Balkan Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1 (2011): 85–106.
- Ceyhan, Semih. “Tecrid.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 40. İstanbul: TDV Yayınları, 2011, 248–249.
- Doğan, M. Nur. *Fuzûlî’nin Poetikası*. İstanbul: Kitabevi, 1997.
- Eliacı, Muhittin. “Tecrit Sanatına Dair Bir İnceleme.” *SOBİDER: Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 30 (Kasım 2018): 1–5.
- Güleç, İsmail, ve Mümin Ali. *Kuzey Makedonya Tekke ve Türbeleri*. Üsküp: IDEFE Yayınları, 2024.
- Kemikli, Bilal. *Dost İlinden Gelen Ses*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021.
- Kemikli, Bilal. *Şiir Demleyen Coğrafya*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2024.
- Kemikli, Bilal. “Gazi Baba’nın Huzurunda.” Erişim 6 Nisan 2025. <https://www.semazen.net/gazi-babanin-huzurunda-bilal-kemikli/>
- Abdulfettah Rauf. *Vardar*. Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe & Sevba Abdula. Üsküp: IDEFE Yayınları, 2022.
- . *Yine Vatan İçin*. Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe & Sevba Abdula. Üsküp: IDEFE Yayınları, 2021.
- . *Zulmetten Nûra*. Haz. Emre Aracı, Emrah Gökçe & Sevba Abdula. Üsküp: IDEFE Yayınları, 2022.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1991.